

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ Δ/ΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

ΜΟΥΣΕΙΟ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

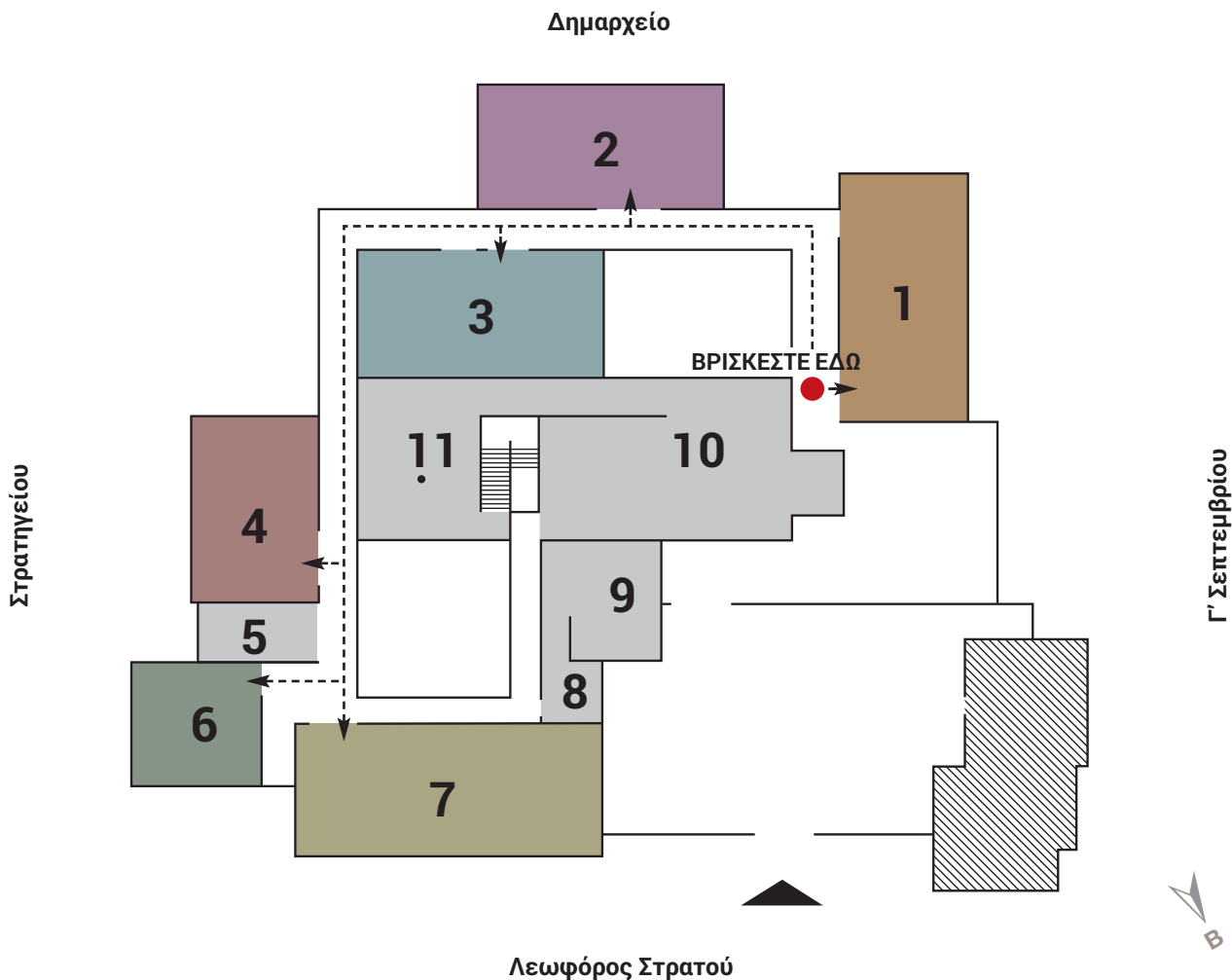
«Αγγίξτε και γνωρίστε το Βυζάντιο»

ΗΧΗΤΙΚΗ - ΑΠΤΙΚΗ ΞΕΝΑΓΗΣΗ
ΓΙΑ ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ ΤΥΦΛΟΥΣ ή ΜΕ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

ΕΝΤΥΠΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΥΝΟΔΟ

ΚΑΤΟΨΗ ΤΗΣ ΜΟΝΙΜΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Καλωσήρθατε στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, ένα δημόσιο μουσείο που εγκαινιάστηκε το 1994 και βραβεύτηκε το 2005 από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Το λιτό κτίριο, στο οποίο στεγάζεται, έργο του αρχιτέκτονα Κυριάκου Κρόκου, θεωρείται ένα από τα καλύτερα δείγματα της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής.

Στις 11 αίθουσές του παρουσιάζεται ο βυζαντινός πολιτισμός από τον 4^ο έως και τον 19^ο αιώνα. Τα εκθέματα, οργανωμένα σε ενότητες, διηγούνται με χρονολογική σειρά «μικρές ιστορίες» παρουσιάζοντας έτσι, με άμεσο και ευχάριστο τρόπο, τον βυζαντινό πολιτισμό.

Θα περιηγηθούμε 6 αίθουσες που ανοίγονται αριστερά και δεξιά ενός ευρύχωρου διαδρόμου με ράμπες. Αγγίζοντας 15 εκθέματα, από μάρμαρο και πηλό, που χρονολογούνται από τον 3^ο έως και τον 14^ο αιώνα, θα προσεγγίσουμε πτυχές του Βυζαντίου.

Η βυζαντινή αυτοκρατορία ήταν πολυεθνική και η οργάνωσή της στηριζόταν στον αρχαιοελληνικό πολιτισμό, στη ρωμαϊκή παράδοση και στον χριστιανισμό.

ΑΙΘΟΥΣΑ 1

ΕΚΘΕΜΑ 1

Στην πρώτη αίθουσα με τίτλο «Ο παλαιοχριστιανικός ναός» θα γνωρίσουμε δύο μαρμάρινα εκθέματα. Την παλαιοχριστιανική εποχή, δηλαδή από τον 4^ο έως και τον 7^ο αιώνα μ.Χ., χτίζονται μεγάλοι ναοί, οι βασιλικές, που δεσπόζουν με τη μεγαλοπρέπειά τους. Είναι μεγάλα, επιμήκη, ορθογώνια κτίσματα, με το Ιερό τους σε ημικυκλική κόγχη στην ανατολική, στενή πλευρά. Κιονοστοιχίες με ψηλούς μαρμαρίνους κίονες χωρίζουν τον κυρίως ναό σε κλίτη, ενώ μαρμαρίνες πλάκες φράζουν τα κενά ανάμεσα στους κίονες. Οι πλάκες αυτές ονομάζονται θωράκια, επειδή το ύψος τους φτάνει ως τον ανθρώπινο θώρακα.

Κατευθυνθείτε στο βάθος της αίθουσας και αγγίξτε το μεγάλο μαρμάρινο θωράκιο του 5^{ου} αιώνα από βασιλική της Θεσσαλονίκης. Είναι κατασκευασμένο και διακοσμημένο με τέτοιο τρόπο, ώστε να δίνει την εντύπωση ότι πρόκειται για δυο όμοια και συνενωμένα θωράκια, γι αυτό και λέγεται «δίδυμο θωράκιο». Η διακόσμησή του είναι γεωμετρική. Ξεκινώντας από αριστερά, δείτε τους τέσσερις ρόμβους που εγγράφονται ο ένας στον άλλο και περιβάλλονται από ορθογώνιο πλαίσιο. Ο τέταρτος και μικρότερος ρόμβος, στο κέντρο της πλάκας, κοσμείται με τετράφυλλο άνθος. Οι γωνίες των ρόμβων απολήγουν σε καρδίοσχημα και τρίφυλλα διακοσμητικά θέματα. Εσωτερικά, στις τέσσερις γωνίες του ορθογώνιου πλαισίου, υπάρχουν ισάριθμα τρίγωνα που κοσμούνται με κρίνο. Η ίδια διακόσμηση επαναλαμβάνεται στο δεξιό τμήμα της πλάκας.

Ρόμβοι που εγγράφονται σε ορθογώνιο πλαίσιο είναι αγαπητό διακοσμητικό θέμα στη γλυπτική αυτής της εποχής, που πρωτοεμφανίζεται στα ξύλινα έπιπλα.

ΕΚΘΕΜΑ 2

Γυρίζοντας πίσω προς την είσοδο, εντοπίστε μαρμάρινο άμβωνα του 5^{ου} αιώνα από την Παναγία Αχειροποίητο στη Θεσσαλονίκη. Ο άμβωνας, από το ρήμα αναβαίνω, είναι ο υπερυψωμένος εξώστης, όπου ανέβαινε ο ιερέας για να διαβάσει το Ευαγγέλιο και τους Ψαλμούς. Κατέχει σπουδαίο ρόλο σε θρησκευτικές γιορτές, όπως η Ύψωση του Τιμίου Σταυρού και η Κυριακή της Ορθοδοξίας αλλά και σε λαμπρές τελετές, όπως η στέψη αυτοκρατόρων.

Ο άμβωνας που αγγίζετε είναι μονόλιθος, κατασκευασμένος δηλαδή από ένα μεγάλο κομμάτι λευκού μαρμάρου, που εξορύχτηκε από λατομείο της γειτονικής Θάσου. Αριστερά, υπάρχει χαμηλή κλίμακα ανόδου με τρία σκαλοπάτια, που οδηγεί σε ημικυκλικό εξώστη με στηθαίο, το οποίο δυστυχώς δε σώζεται ολόκληρο. Το στηθαίο, εξωτερικά, είναι διακοσμημένο με ανάγλυφους πεσίσσκους, δηλαδή μικρές κολόνες, και θωράκια με σταυρούς και χριστόγραμμα, δηλαδή ΧΡ που σημαίνει Χριστός.

Μονόλιθος άμβωνας με μια κλίμακα ανόδου υπήρχε, επίσης, στην Αγία Σοφία και στον Άγιο Μηνά στη Θεσσαλονίκη.

ΕΚΘΕΜΑ 3

Κατευθυνθείτε στη δεύτερη αίθουσα με τίτλο «Παλιохριστιανική πόλη και κατοικία» όπου και θα δείτε δύο πήλινα αγγεία. Η αίθουσα οργανώνεται γύρω από το τρικλίνιο, τον χώρο δηλαδή υποδοχής, πλούσιου σπιτιού του 5^{ου} αιώνα, που κοσμεύεται με πολύχρωμα ψηφιδωτά δάπεδα και τοιχογραφίες. Το σπίτι αυτό αποκαλύφθηκε κατά τη διάρκεια ανασκαφής στην Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης. Γύρω από το τρικλίνιο παρουσιάζονται διάφορα θέματα, όπως το εμπόριο και η καθημερινή ζωή στο σπίτι.

Εντοπίστε χαμηλά στο πάτωμα, στηριγμένο σε μεταλλική βάση, πήλινο αμφορέα του 4^{ου} αιώνα από τη Θεσσαλονίκη. Ο αμφορέας είναι το πιο διαδεδομένο αγγείο στη Μεσόγειο. Η ονομασία του αρχαία, από το επίρρημα αμφί και το ρήμα φέρειν, περιγράφει με ακρίβεια το βασικό σχήμα του με τις δύο λαβές. Με τους αμφορείς μεταφέρουν και αποθηκεύουν κρασί, λάδι, δημητριακά, μέλι, ξηρούς καρπούς και παστά ψάρια.

Ο αμφορέας που αγγίζετε, κατασκευασμένος από καστανοκόκκινο πηλό, έχει λαιμό κυλινδρικό με μικρό στόμιο, που σφραγίζει με κομμάτι κεραμιδιού, και δυο λαβές, από τον λαιμό ως τους ώμους, για ασφαλές πιάσιμο. Το σώμα του είναι ραβδωτό και τα τοιχώματά του χοντρά. Η αποτρογγυλεμένη βάση φανερώνει ότι δεν είναι κατασκευασμένος για να στέκεται όρθιος.

Το σχήμα του βοηθά στο στοίβαγμα μέσα στα αμπάρια των

πλοίων σε σειρές και με τέτοιο τρόπο, ώστε οι αμφορείς της πάνω σειράς να φωλιάζουν στα κενά που δημιουργούν οι λαβές και οι ώμοι της κάτω σειράς. Με αυτόν τον τρόπο όλο το φορτίο γίνεται ένα σώμα, που δύσκολα μετατοπίζεται και επιπλέον, βοηθά στην ευστάθεια του πλοίου.

Στα βυζαντινά χρόνια ο αμφορέας ονομάζεται και μαγαρικό ή μαγαρικών, ονομασία που αρχικά σήμαινε τον αμφορέα που κατασκευάστηκε στα Μέγαρα της Αττικής και που αργότερα επικράτησε για όλους τους αμφορείς. Από τον 14^ο αιώνα τα μαγαρικά, ως σκεύη μεταφοράς, αντικαταστάθηκαν από τα ξύλινα βαρέλια που χρησιμοποιούσαν Ιταλοί έμποροι, κυρίως Βενετοί και Γενουάτες.

ΕΚΘΕΜΑ 4

Στο βάθος, αριστερά της αίθουσας και με τη βοήθεια ράμπας, κατευθυνόμαστε στην ενότητα των εκθεμάτων που παρουσιάζουν το μαγειρείο βυζαντινού σπιτιού.

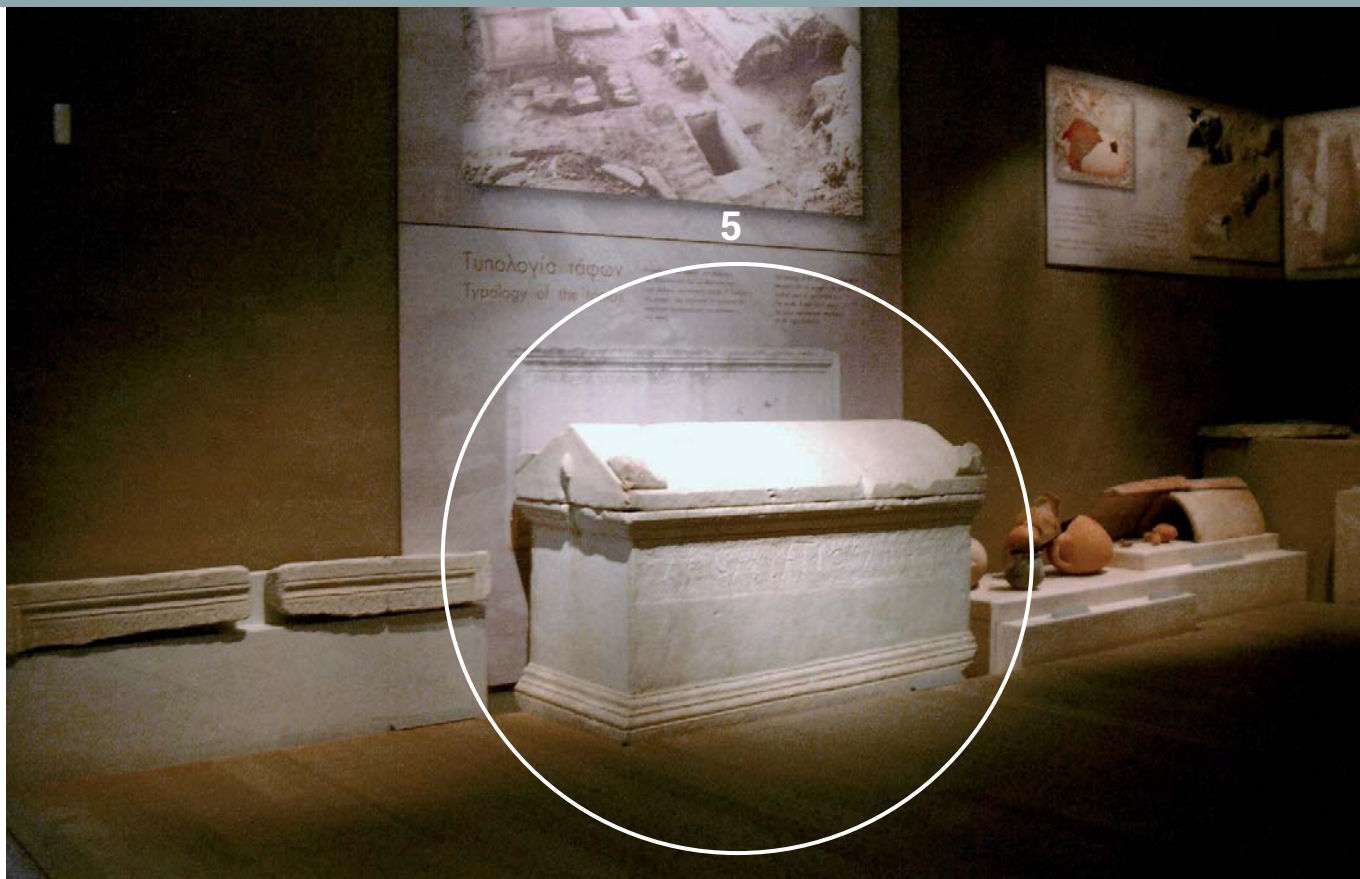
Αριστερά, σε πάγκο γεμάτο με κεραμικά σκεύη, εντοπίστε πήλινο πινάκιο, δηλαδή πιάτο, του 4^{ου} αιώνα από τη Θεσσαλονίκη. Είναι αβαθές, ανοιχτό αγγείο από καστανοκόκκινο πηλό με λεπτά, λεία τοιχώματα, κατάλληλο για το σερβίρισμα στεγνού φαγητού και όχι σούπας.

Οι Βυζαντινοί στα καθημερινά και γιορτινά τραπεζώματά

τους, χρησιμοποιούσαν πήλινα επιτραπέζια σκεύη, όπως πινάκια, κούπες και κύπελλα. Την εποχή αυτή επικρατούσε ακόμη η συνήθεια της αρχαιότητας να τρώνε μισοξαπλωμένοι σε αναπαυτικά ανάκλιτρα, με τα φαγητά τους σε πινάκια, μικρά και μεγάλα, τοποθετημένα πάνω σε χαμηλά τραπέζια.

Από τον 8^ο αιώνα η συνήθεια αυτή αλλάζει και οι Βυζαντινοί σταδιακά αρχίζουν να τρώνε καθιστοί γύρω από ένα μεγάλο τραπέζι. Απλά σκεύη, όπως πινάκια, κούπες και κύπελλα παραμένουν, ωστόσο, τα ίδια.

ΕΚΘΕΜΑ 5

Συνεχίζουμε στην τρίτη αίθουσα με τίτλο «Από τα Ηλύσια Πεδία στον χριστιανικό Παράδεισο. Ταφές και κοιμητήρια στην παλαιохριστιανική περίοδο». Η Θεσσαλονίκη, όπως και όλες οι πόλεις της αρχαιότητας, ήταν τειχισμένη. Τα νεκροταφεία, για λόγους υγιεινής, εκτείνονταν ανατολικά και δυτικά έξω από τα τείχη της.

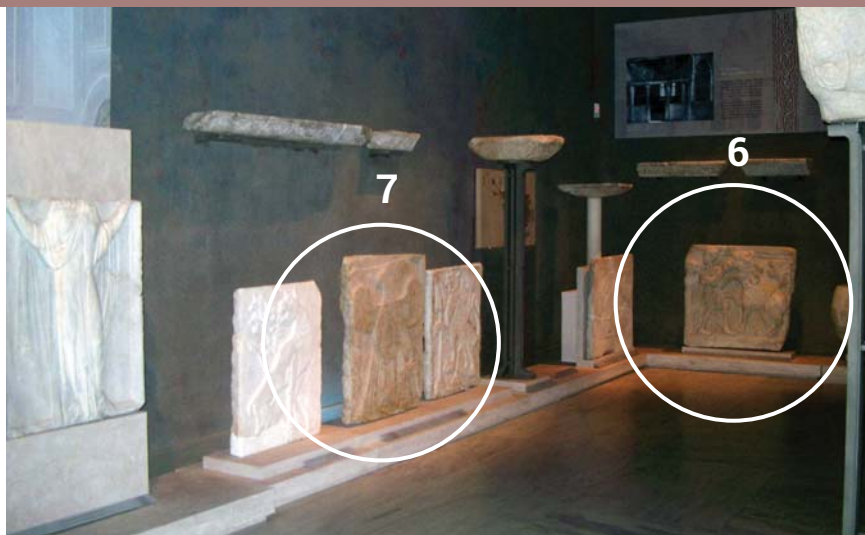
Εντοπίστε στα αριστερά, μεγάλη μαρμάρινη σαρκοφάγο, δηλαδή νεκροθήκη, όπου τοποθετούσαν το σώμα του νεκρού για να ταφεί. Αποτελείται από τη θήκη, όπου θάβεται ο νεκρός, και το αμφικλινές κάλυμμα με τέσσερα σχηματοποιημένα ακρωτήρια στις γωνίες. Χαμηλά, στη βάση και πάνω, στο χείλος της θήκης, αγγίξτε το κυμάτιο, διακοσμητική ταινία που μοιάζει με κυματισμό της θάλασσας.

Οι μαρμάρινες σαρκοφάγοι ήταν είδος πολυτελούς τάφου που μπορούσαν να αποκτήσουν μόνο πλούσιες οικογένειες, καθώς η κατασκευή τους ήταν πολυδάπανη. Φημισμένα ήταν τον 2^ο αιώνα μ.Χ. τα εργαστήρια κατασκευής τους στη Ρώμη, στην Αθήνα και στη Μικρά Ασία.

Αυτή που βλέπετε κατασκευάστηκε τον 2^ο αιώνα κατά παραγγελία άγνωστης, πλούσιας οικογένειας της Θεσσαλονίκης. Τον 3^ο αιώνα η σαρκοφάγος ξαναχρησιμοποιήθηκε. Έξυψαν τότε την επιγραφή που υπήρχε στην κύρια όψη και χάραξαν τα στοιχεία του επόμενου νεκρού: Αυρήλιος Σαββάτιος, γιος του Μάρκου.

Το όνομα Σαββάτιος, σημιτικής προέλευσης, το έδιναν αρχικά οι Ιουδαίοι στα παιδιά που γεννήθηκαν το Σάββατο, ενώ από τον 2^ο - 3^ο αιώνα το όνομα χρησιμοποιείται και από μη Εβραίους. Η σαρκοφάγος βρέθηκε στο ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης, στην Πανεπιστημιούπολη, όπου εντοπίστηκαν στοιχεία της ιουδαϊκής κοινότητας. Πιθανόν ο νεκρός, Αυρήλιος Σαββάτιος, να υπήρξε ένα από τα μέλη της.

ΕΚΘΕΜΑ 6

Στην τέταρτη αίθουσα με τίτλο «Από την Εικονομαχία στη λάμψη των Μακεδόνων και των Κομνηνών» θα γνωρίσουμε έξι αντικείμενα. Εδώ παρουσιάζεται η μεσοβυζαντινή περίοδος (9^{ος} - 12^{ος} αιώνες) και θίγονται θέματα όπως η Εικονομαχία, η αρχιτεκτονική και η γλυπτική των ναών, καθώς και οι αλλαγές στον τρόπο ταφής.

Κατευθυνθείτε στα δεξιά της αίθουσας και εντοπίστε μαρμάρινο θωράκιο του 12^{ου} - 13^{ου} αιώνα από την Αγία Αικατερίνη στη Θεσσαλονίκη, που απεικονίζει πολεμιστή τη στιγμή που δέχεται επίθεση από λιοντάρι.

Αριστερά ο πολεμιστής, με στρατιωτική στολή και κράνος, προσπαθεί να αποκρούσει τα ανοιχτά σαγόνια λιονταριού. Η μάχη είναι έντονη καθώς το άγριο ζώο έχει ήδη γραπώσει τον μηρό του πολεμιστή, ενώ στην πάνω δεξιά γωνία προβάλλει κεφάλι λέαινας με ανοιχτό στόμα. Χαμηλά, ανάμεσα στα πόδια του πολεμιστή, υπάρχει βλάστηση, υποδηλώνοντας ότι η σκηνή διαδραματίζεται σε υπαίθριο χώρο.

Κάποιοι πιστεύουν ότι απεικονίζεται ο Διγενής Ακρίτας, μυθικός πολεμιστής του Βυζαντίου και ήρωας δημοφιλούς ποιήματος του 11^{ου} αιώνα, που διηγείται τη ζωή και τα κατορθώματά του. Ο Διγενής, με πατέρα Άραβα άρχοντα και μητέρα Βυζαντινή, ήταν πολεμιστής που φύλαγε τις άκρες, τα σύνορα δηλαδή της αυτοκρατορίας. Οι αγώνες που περιγράφει το ποίημα είναι οι σκληρές μάχες των Βυζαντινών στα βυζαντινοαραβικά σύνορα τον 9^ο - 10^ο αιώνα, εποχή ακμής και επεκτατισμού του αραβικού κόσμου.

Άλλοι ερμηνεύουν την παράσταση ως την πάλη του Ηρακλή με το λιοντάρι της Νεμέας, που τρομοκρατούσε τους κατοίκους της. Ο μυθικός ήρωας Ηρακλής, γιος του Δία και της θνητής Αλκμήνης, συμβόλιζε την υπερφυσική σωματική δύναμη.

Από τον 12^ο αιώνα εμφανίζεται στη γλυπτική ρεύμα επιστροφής στην κλασική αρχαιότητα με μυθολογικά θέματα και φανταστικά ζώα.

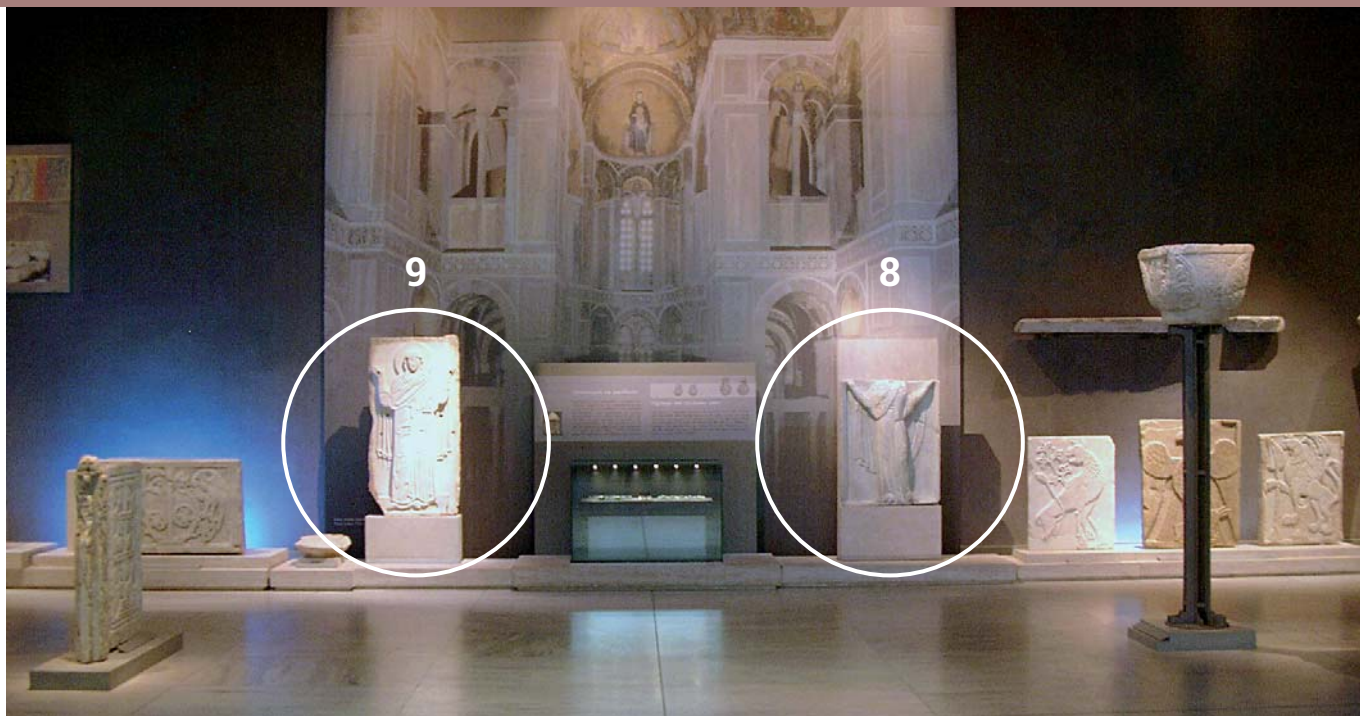

ΕΚΘΕΜΑ 7

Προχωρήστε αριστερά και εντοπίστε λίθινο θωράκιο του 10^{ου} - 11^{ου} αιώνα από τη Θεσσαλονίκη, με αετό να αιχμαλωτίζει με τα νύχια του λαγό, πατώντας τον στη ράχη.

Ο αετός είναι όρθιος, με το κεφάλι στραμμένο αριστερά και ανοιχτές τις μεγάλες φτερούγες του. Χαμηλά, ο λαγός, με μεγάλα αυτιά και τη γλώσσα έξω, κοιτά προς τα πίσω φοβισμένος έχοντας τα πόδια μαζεμένα. Το πλούσιο πτέρωμα του αετού έχει αποδοθεί με χαράξεις που μιμούνται βελονιές κεντήματος.

Αετός να αιχμαλωτίζει λαγό κοσμεί αρκετές ανάγλυφες πλάκες και υφάσματα του 10^{ου} - 13^{ου} αιώνα. Τα θέματα αυτά, που μερικές φορές αποδίδονται με δραματικό τόνο και ιδιαίτερη ζωντάνια, έχουν συχνά και αποτροπαικό χαρακτήρα.

ΕΚΘΕΜΑ 8

Εντοπίστε αριστερά, μαρμάρινη, ανάγλυφη εικόνα του τέλους του 11^{ου} αιώνα, που βρέθηκε τυχαία το 1926 κοντά στον ναό του Προφήτη Ηλία, στην Άνω Πόλη στη Θεσσαλονίκη. Αν και είναι σπασμένη και λείπει το κεφάλι, θεωρείται από τα ωραιότερα έργα της βυζαντινής γλυπτικής.

Απεικονίζεται η Παναγία όρθια και δεόμενη, σε στάση δηλαδή προσευχής, με τα χέρια υψωμένα στον ουρανό. Φορά μακρύ ρούχο, που σφίγγει με λεπτή ζώνη ψηλά στη μέση, ενώ στους ώμους της πέφτει το μαφόρι, μακριά δηλαδή μαντήλα, που θα κάλυπτε και το κεφάλι της. Σταυροί από εγχάρακτες στιγμές κοσμούν τα ρούχα της στους καρπούς, στους ώμους, στα γόνατα και τις κάτω άκρες της μαντήλας. Η μορφή της, ψηλή, λεπτή, λυγίζει με χάρη το αριστερό πόδι. Κάτω από τις ανάλαφρες, ασύμμετρες πτυχώσεις του ρούχου διαγράφεται απαλά ο όγκος του σώματος, θυμίζοντας έτσι έργα της κλασικής αρχαιότητας και υποδηλώνοντας έμπειρο βυζαντινό γλύπτη.

Οι ανάγλυφες εικόνες ιερών προσώπων είναι ένα νέο εικαστικό είδος, που εμφανίζεται μετά την Εικονομαχία, γύρω στον 9^ο - 10^ο αιώνα. Με συνήθως ορθογώνιο σχήμα και σχετικά μεγάλο μέγεθος τοποθετούνται στα ανατολικά του Ιερού Βήματος, σε προσκυνητάρια, σε εισόδους ναών, ακόμη και σε πλατείες, κρήνες και πύλες τειχών.

Εργαστήρια γλυπτικής σε Κωνσταντινούπολη και Θεσσαλονίκη παράγουν τέτοιες εικόνες, μερικές από τις οποίες μεταφέρονται με την άλωση του 1204, ως λάφυρα, στη Βενετία από τους Σταυροφόρους.

ΕΚΘΕΜΑ 9

Αριστερά εκτίθεται ακέραη, ανάγλυφη εικόνα του 11^{ου} αιώνα, που ως το 1920 ήταν εντοιχισμένη στο ναό της Υπαπαντής στη Θεσσαλονίκη.

Παριστάνεται η Παναγία όρθια, δεόμενη, να πατά σε χαμηλό σκαμνί. Αριστερά και δεξιά από το φωτοστέφανο, που περιβάλλει το στρογγυλό πρόσωπό της, υπάρχει η επιγραφή ΜΗΡ ΘΥ, που σημαίνει ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ και ανάγλυφοι σταυροί. Η Παναγία φορά μακρύ φόρεμα και μαντήλα στο κεφάλι, το μαφόρι, που απολήγει σε κρόσια. Σταυροί από εγχάρακτες στιγμές κοσμούν τους καρπούς και τους αγκώνες. Οι παλάμες της διατρυπώνται από δύο κυκλικές οπές, που θεωρείται ότι χρησίμευαν για την ανάβλυση αγιασμένου νερού ή μύρου. Άλλες τέσσερις βαθιές οπές, δύο κάτω από κάθε αγκώνα, χρησίμευαν για τη στήριξη δοχείων περισυλλογής του αναβλύζοντος υγρού. Η εικόνα πιθανόν ήταν αρχικά τοποθετημένη σε αγίασμα, ιερό χώρο με φυσική πηγή νερού, που έτρεχε από τις τρύπες στις παλάμες της. Η στιβαρή μορφή της με το γραμμικό και επίπεδο ανάγλυφο αντιπροσωπεύει αντικλασικό, επαρχιακό, καλλιτεχνικό ρεύμα του 11^{ου} αιώνα, που συνυπάρχει με το κλασικό που διακρίνουμε στην, δυστυχώς, ακέφαλη εικόνα της Παναγίας.

Η συνήθεια να παριστάνουν την Παναγία να αναβλύζει αγιασμένο νερό συνδέεται με την ιδιότητά της ως πηγή της ζωής, εικονογραφικό θέμα που αποκρυσταλλώνεται αργότερα, ως η Παναγία-Ζωοδόχος Πηγή σε φορητές εικόνες και χαρακτικά. Υπάρχει και η άποψη ότι εδώ απεικονίζεται η μυροβλύτρια αγία Θεοδώρα, που έζησε τον 9^ο αιώνα στη Θεσσαλονίκη, και πως η επιγραφή ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ είναι μεταγενέστερη.

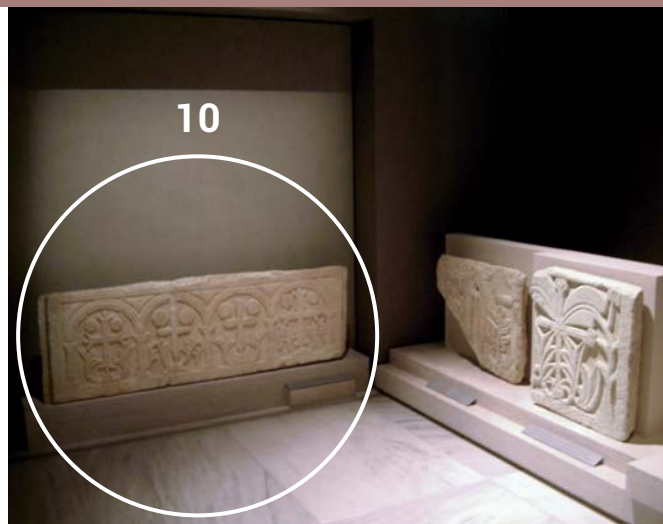
ΑΙΘΟΥΣΑ 4

ΕΚΘΕΜΑ 10

Κατευθυνθείτε αριστερά, στο βάθος της αίθουσας, και εντοπίστε χαμηλά, ανάγλυφη πλάκα του 11^{ου} αιώνα από το ναό της Αγίας Σοφίας στη Θεσσαλονίκη. Είναι μακρόστενη και ονομάζεται ψευδοσαρκοφάγος, επειδή έφραζε την ορατή πλευρά χτιστού τάφου, που βρισκόταν σε ειδική εσοχή τοίχου μέσα στον ναό.

Κοσμεύεται με τέσσερα τόξα που στηρίζονται σε πέντε κίονες. Μέσα σε κάθε τόξο υπάρχει σταυρός, που πατά σε βαθμιδωτή βάση, από όπου φυτρώνουν φυτά. Πάνω από την οριζόντια κεραία κάθε σταυρού υπάρχουν δύο δισκάρια. Μόνο στο πρώτο από τα αριστερά υπάρχουν χαραγμένα τα γράμματα ΦC, που σημαίνει ΦΩC.

Κιονοστοιχίες με τόξα κοσμούν σαρκοφάγους ήδη από τα ρωμαϊκά χρόνια. Στα χριστιανικά ταφικά μνημεία ο σταυρός συγκλονίζει τον πιστό, γιατί του υπενθυμίζει τον μαρτυρικό θάνατο και την Ανάσταση του Κυρίου, ενώ ο φυλλοφόρος σταυρός εκφράζει την ιδέα του σταυρού που δίνει ζωή.

Τα νεκροταφεία, που μέχρι τότε ήταν έξω από τα τείχη, τώρα, εξαιτίας των συχνών επιδρομών, οργανώνονται μέσα στην πόλη. Συνηθίζεται, επίσης, τα εξέχοντα μέλη της κοινωνίας για τιμητικούς λόγους να θάβονται μέσα στους ναούς.

ΕΚΘΕΜΑ 11

Επιστρέψτε στη μέση της αίθουσας και δείτε μικρό μαρμάρινο θωράκιο, που χρονολογείται στα τέλη του 10^{ου} - αρχές 11^{ου} αιώνα. Προέρχεται από το τέμπλο ναού που ανασκάφηκε στο κάστρο του Πλαταμώνα στην Πιερία.

Περιβάλλεται με ταινία αστραγάλου, αποτελούμενη από ένα μακρόστενο στοιχείο και τρία μικρότερα, που εναλλάσσονται σταθερά. Στο κέντρο της πλάκας παριστάνεται σταυρός Αναστάσεως, δηλαδή με δυο οριζόντιες κεραίες, που πατά σε βαθμιδωτή βάση. Από τη βάση του σταυρού φυτρώνουν κληματίδες, αμπελόφυλλα και τσαμπιά με σταφύλια, που διακοσμούνται με μικρές οπές.

Ο αστράγαλος είναι αγαπητό διακοσμητικό θέμα της αρχαιότητας, που ξαναεμφανίζεται αυτή την εποχή. Ο σταυρός Αναστάσεως, που ονομάζεται έτσι γιατί παρόμοιο κρατά ο Χριστός στις παραστάσεις της Καθόδου στον Άδη, εμφανίζεται στην τέχνη τον 9^ο αιώνα. Τα σταφύλια παραπέμπουν στο κρασί της Θείας Ευχαριστίας και στο μυστήριο που τελείται μέσα στο Ιερό. Υπενθυμίζουν στους πιστούς τα λόγια του Κυρίου: "εγώ είμαι το αμπέλι και εσείς τα κλήματα", υποδηλώνοντας την πνευματική επικοινωνία του Χριστού με τους πιστούς.

ΑΙΘΟΥΣΑ 6

ΕΚΘΕΜΑ 12

Κατευθυνθείτε στην αίθουσα 6 «Το βυζαντινό κάστρο» όπου παρουσιάζονται τα κάστρα, οχυρωμένοι δηλαδή οικισμοί, κτισμένοι σε θέσεις - περάσματα δρόμων. Αποτελούν μετεξέλιξη των μεγάλων παλαιοχριστιανικών αστικών πόλεων που συρρικνώνονται. Τα κάστρα προσφέρουν προστασία στους κατοίκους, ιδιαίτερα σε περίοδο πολέμου, παρέχοντας ασφάλεια, τροφή και νερό. Δύο πήλινα αγγεία που θα αγγίξετε προσφέρουν πληροφορίες για την οργάνωση του κάστρου και την καθημερινή ζωή σε αυτό.

Κατευθυνθείτε στο βάθος δεξιά και αγγίξτε μικρό πήλινο πιθάρι του β' μισού του 11^{ου} αιώνα από τη Θεσσαλονίκη. Έχει ωοειδές σχήμα, ανοικτό στόμιο με χοντρά χείλη και τοιχώματα, και επίπεδη βάση. Το σώμα του, στο ύψος του λαιμού και των ώμων, κοσμείται με χαρακτές γραμμές και ισοσκελή τρίγωνα.

Σε πιθάρια, μικρά και μεγάλα, οι Βυζαντινοί αποθήκευαν λάδι, κρασί, δημητριακά, όσπρια, παστά ψάρια και κρέατα, αποξηραμένα φρούτα και άλλα προϊόντα. Συνήθως ήταν πακτωμένα στο χωμάτινο πάτωμα, που είχαν τα υπόγεια ή ημιυπόγεια κελάρια, στα σπίτια και στα μοναστήρια. Η παρουσία τους στα κάστρα ήταν απαραίτητη, καθώς σε αυτά αποθήκευαν προμήθειες σε ποσότητες, εξασφαλίζοντας έτσι επάρκεια αγαθών σε περιόδους με έλλειψη τροφής, όπως ο χειμώνας και οι πολιορκίες.

Λόγω του υψηλού κόστους κατασκευής τους, όταν έσπαζαν, τα επιδιόρθωναν με μολύβδινους συνδέσμους και τα ξαναχρησιμοποιούσαν για την αποθήκευση στερεών τροφών, όπως δημητριακά.

ΕΚΘΕΜΑ 13

Προχωρήστε αριστερά, σε πάγκο σχήματος T, γεμάτο με κεραμικά σκεύη, και αγγίξτε πήλινο σουρωτήρι του 10^{ου} - 12^{ου} αιώνα από τη Θεσσαλονίκη. Βρέθηκε σπασμένο και εκτίθεται συμπληρωμένο. Το σκεύος είναι τροχήλατο, κατασκευασμένο δηλαδή στον κεραμικό τροχό. Το χείλος του, με ελαφριά κλίση προς τα μέσα, διακοσμείται με εγχάρακτη, κυματοειδή γραμμή. Το σώμα του είναι ημισφαιρικό, με αποστρωγυλεμένη βάση και είναι διάτρητο. Οι οπές σχηματίστηκαν όσο ακόμη ο πηλός ήταν νωπός, από έξω προς τα μέσα.

Πρόκειται για χαρακτηριστικό αγγείο οικιακής χρήσης, που έχει διατηρήσει ως σήμερα την ίδια χρήση και μορφή. Το χρησιμοποιούσαν για να στραγγίζουν τροφές, όπως χόρτα και λαχανικά. Σουρωτήρια της βυζαντινής εποχής σώζονται συνήθως αποσπασματικά και είναι σκεύη που σπάνια βρίσκονται σε ανασκαφές.

ΕΚΘΕΜΑ 14

Η αίθουσα με τίτλο «Το Λυκόφως του Βυζαντίου (1204-1453)» πραγματεύεται τα τελευταία χρόνια του Βυζαντίου. Εποχή κρίσης, δύσκολη, με εμφύλιους πολέμους, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, αλλά με πλούσια καλλιτεχνική και πνευματική δραστηριότητα. Για τη Θεσσαλονίκη είναι εποχή ακμής, που επηρεάζει το Άγιο Όρος και τους γειτονικούς σλαβικούς λαούς. Κατευθυνθείτε στα αριστερά της αίθουσας, όπου θα γνωρίσουμε δυο αντικείμενα.

Στο βάθος της αίθουσας, σε βιτρίνα γεμάτη με κεραμικά σκεύη αγγίξτε δεξιά, πήλινη εφυσάλωμένη κούπα του 14^{ου} αιώνα από το νεκροταφείο της μονής Βλατάδων στη Θεσσαλονίκη. Έχει σώμα ημισφαιρικό, κατασκευασμένο στον κεραμικό τροχό και στον πυθμένα σώζει ίχνη από τη διαδικασία ψησίματος στο καμίνι. Η διακόσμησή της είναι εγχάρκτη: πέντε γραμμές περιτρέχουν το χείλος, ενώ ο πυθμένας κοσμείται με δεκάφυλλο ρόδακα μέσα σε μετάλλιο.

Το έκθεμα αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα των επιτραπέζιων κεραμικών αγγείων αυτής της εποχής. Από τον 7^ο αιώνα εξελίσσεται ο τρόπος κατασκευής τους, με την προσθήκη ειδικής επένδυσης γυαλιού, της εφυσάλωσης. Αν και ο κύριος σκοπός της εφυσάλωσης είναι να κάνει το σκεύος εσωτερικά αδιάβροχο, στη συνέχεια, στη λεία και στιλπνή επιφάνειά του αρχίζουν να προσθέτουν ζωγραφιστή, ανάγλυφη ή εγχάρκτη διακόσμηση.

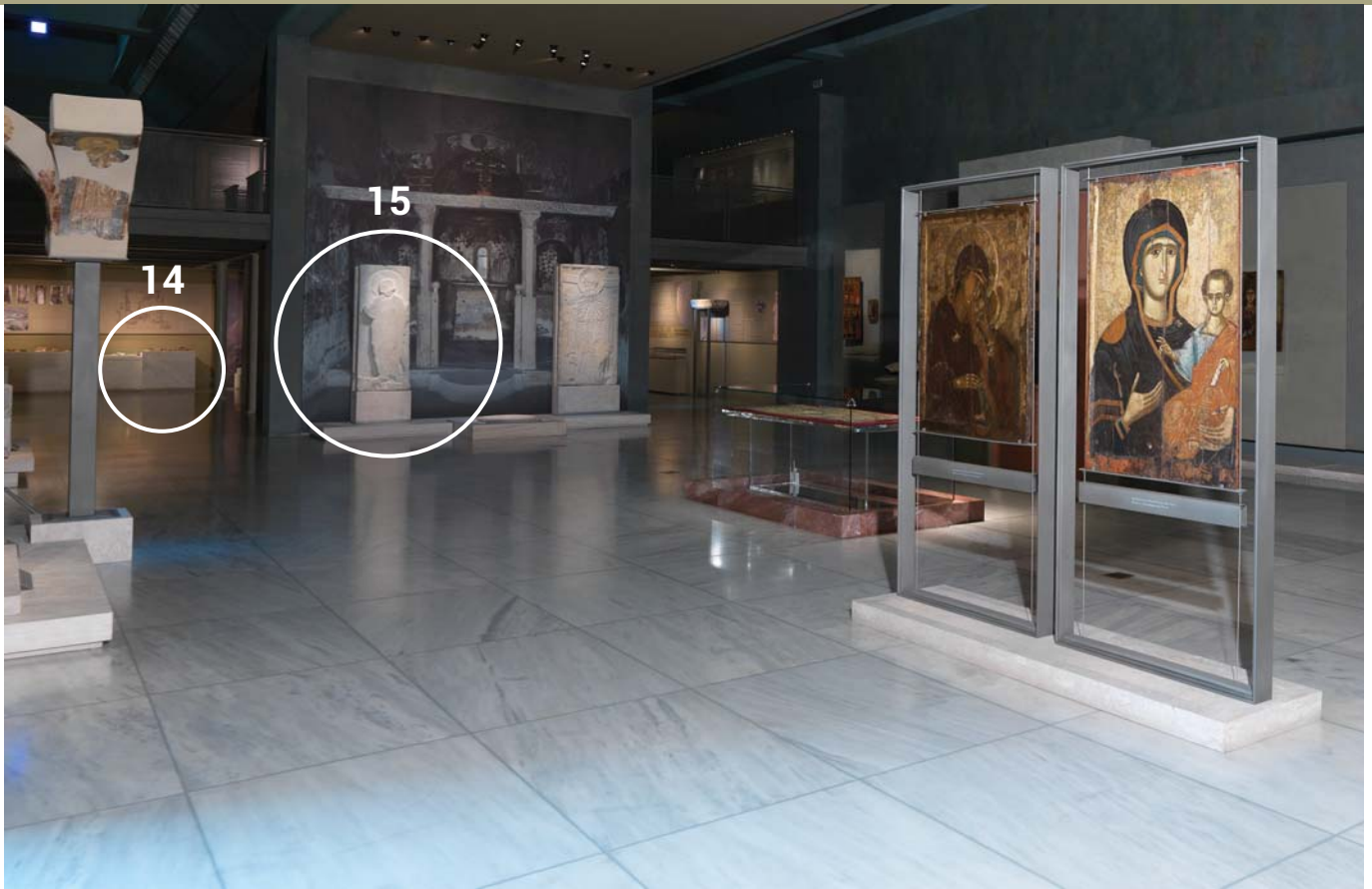
Τα επιτραπέζια αγγεία, αφού καλυφθούν εσωτερικά με εφυσάλωση, ψήνονται σε καμίνι στοιβαγμένα σε στήλες. Για να μην κολλούν μεταξύ τους, επειδή η εφυσάλωση ρυθμίζεται με τη θερμότητα, ανάμεσα στα αγγεία τοποθετούν πήλινα στηρίγματα. Συνήθως είναι τριποδικά, οι λεγόμενοι τριποδίσκοι, ενώ άλλα έχουν τη μορφή ράβδου ή κώνου. Αυτή η μέθοδος ψησίματος σε στήλες εμφανίζεται στα βυζαντινά εργαστήρια γύρω στα 1200 και αυξάνει τη χωρητικότητα των καμινιών και την παραγωγή των εργαστηρίων. Ίχνη τριποδίσκων στον πυθμένα αγγείου, όπως αυτά που αγγίξατε, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το αγγείο κατασκευάστηκε μετά το 1200.

Στον 13^ο - 14^ο αιώνα οι κούπες μικραίνουν σε μέγεθος και βαθύνουν. Οι αλλαγές αυτές υποδηλώνουν ατομική χρήση και διαφοροποίηση στη διατροφή, που γίνεται πιο υδαρή, φτωχότερη και φθηνότερη.

Σημαντικά κέντρα παραγωγής αγγείων ήταν η Κωνσταντινούπολη, η Θεσσαλονίκη, οι Σέρρες και η Κόρινθος. Τα κεραμικά αγγεία, ακέραια ή σε όστρακα, σπασμένα δηλαδή σε κομμάτια, αποτελούν το πιο συνηθισμένο εύρημα στις ανασκαφές.

ΑΙΘΟΥΣΑ 7

ΕΚΘΕΜΑ 15

Επιστρέψτε στη μέση της αίθουσας και αγγίξτε την ορθογώνια, μισοτελειωμένη μαρμάρινη εικόνα. Βρέθηκε κοντά στον ναό του Αγίου Παντελεήμονα στη Θεσσαλονίκη και χρονολογείται στις αρχές του 14^{ου} αιώνα.

Η εικόνα παριστάνει τον Χριστό Παντοκράτορα να κρατά Ευαγγέλιο και να ευλογεί με το δεξί του χέρι. Καθώς ο γλύπτης για άγνωστους λόγους σταμάτησε την εργασία του, διακρίνουμε τα στάδια επεξεργασίας του αναγλύφου. Αρχικά σμίλεψε το περίγραμμα του σώματος, που ξεπροβάλλει από την πλάκα. Στη συνέχεια χάραξε βασικά στοιχεία, όπως το Ευαγγέλιο, τις κύριες πτυχώσεις των ενδυμάτων και τη γενειάδα.

Η ύπαρξη μισοτελειωμένου έργου αποδεικνύει ότι τον 14^ο αιώνα υπήρχε στη Θεσσαλονίκη εργαστήριο παραγωγής μαρμάρινων εικόνων. Την εποχή αυτή επανεμφανίζεται στη γλυπτική το ενδιαφέρον για την απεικόνιση της ανθρωπίνης μορφής, πιο έντονο στην πρωτεύουσα και λιγότερο στην επαρχία.

Λιγστά είναι τα γλυπτά αυτής της περιόδου, που σημαδεύτηκε από την οριστική κατάκτηση της Θεσσαλονίκης το 1430, από τους Οθωμανούς.

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ - ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Δρ Αγαθονίκη Τσιλιπάκου
Προϊσταμένη Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ - ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΑΠΤΙΚΗΣ ΞΕΝΑΓΗΣΗΣ

Μαρία Πολυχρονάκη, Αντιγόνη Τζιτζιμπάση, αρχαιολόγοι

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΚΕΙΜΕΝΑ

Μαρία Πολυχρονάκη, Αντιγόνη Τζιτζιμπάση

ΕΚΦΩΝΗΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Ζωή Παύλου, Κ.Ε.Α.Τ. Παράρτημα Θεσσαλονίκης

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΕΚΘΕΜΑΤΩΝ

Λάζαρος Αποκατανίδης, Πουλχερία Ιωσηφίδου, Μαδαληνή Μουρατίδου, Ελπίδα Παπαδοπούλου,
Χαράλαμπος Τσαγανός, Γιώργος Τσεκμές, Ανδρονίκη Φουτσιτζόγλου, Ρένα Χειμωνίδου,
συντηρητές αρχαιοτήτων & έργων τέχνης

ΕΛΕΓΧΟΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ & ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΕΚΘΕΜΑΤΩΝ

Λάζαρος Αποκατανίδης, Μαδαληνή Μουρατίδου
Ευθυμία Παπασωτηρίου, αρχιτέκτων μηχανικός

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Αρχείο Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

ΕΡΕΥΝΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ & ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

Μαδαληνή Μουρατίδου
Λία Κωστελίδου, φοιτήτρια ΤΕΙ εσωτ. αρχιτεκτονικής διακόσμησης & σχεδ. αντικειμένων

ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Παναγιώτης Κατσουλέας, ΤΕ ηλεκτρολόγος μηχανικός

ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΦΟΡΕΙΣ

Πανελλήνιος Σύνδεσμος Τυφλών - Περιφερειακή Ένωση Κεντρικής Μακεδονίας
Ελένη Καρυπίδου, πρόεδρος διοικούσας επιτροπής
Χρήστος Πολυμεράς, κοινωνικός λειτουργός

"Κέντρο Εκπαιδεύσεως & Αποκαταστάσεως Τυφλών" (Κ.Ε.Α.Τ.), Παράρτημα Θεσσαλονίκης
Σοφία Γκίκα, προϊσταμένη υπηρεσιών Κ.Ε.Α.Τ. Θεσσαλονίκης
Κατερίνα Αθανασιάδου, αναπληρώτρια προϊσταμένη
Λεΐα Αβραάμ, εκπαιδύτρια κινητικότητας/προσανατολισμού
Ευχαριστούμε για τη βοήθεια που προσέφεραν οι
Ανδρέας Γεμελιάρης, Δημήτριος Κοκόλης, Αντιγόνη Χατζηαποστολίδου

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

POLYPTYCHON
ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

www.polyptychon.gr

ΧΟΡΗΓΟΙ

Deborah Brown Kazazis, μετάφραση και εκφώνηση αγγλικού κειμένου
Link Technologies S.A., σύστημα ηχητικής ξενάγησης με mp3 player

ΜΟΥΣΕΙΟ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Λεωφόρος Στρατού 2, Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2313306400

Fax 2313306402

e-mail: mbp@culture.gr

<http://www.mbp.gr>

ISBN: 978-618-80928-1-5